

РОЗДІЛ 5

**ПІД ПОКРОВОМ КРЕМЛЯ:
СИСТЕМА ВЛАДИ Й УПРАВЛІННЯ
ГАЛИЦЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ
РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ**

«Терористичний централізм»: формування та функції Галревкому. Повалення самодержавства й кількомісячна побудова територіальної автономії України в Російській Федеративній Республіці, а 1918 р. проголошення незалежної УНР і ЗУНР викликало серед мільйонів українців справжню ейфорію та патріотичний запал. Натомість вожді більшовицької Росії замість обіцяного укладення миру і припинення імперіалістичної війни фактично почали війну громадянську – не менш жорстоку воєнно-політичну експансію на постімперські терени Росії й Австро-Угорщини. При цьому новітні адепти комуносоціалізму свої загарбницькі цілі прикривали ідеєю творення нових національних чи незалежних локальних «радянських» республік – харківської УНР (згодом – УСРР), Донецько-Криворізької, Таврійської, Галицької Соціалістичних Республік тощо. Один із командирів російсько-більшовицького війська, донедавна підполковник царської армії Михайло Муравйов, розгортаючи наступ на територію небільшовицької УНР, видав цинічний наказ: «Цю владу ми несемо з далекої півночі на вістрях своїх штиків, і так, де її встановлюємо, всемірно підтримуємо її силою штиків»¹.

Власне в розпал російсько-української (першої більшовицько-української) війни, у січні 1918 р., УЦР проголосила в Києві самостійність УНР, але так і не змогла провести Всеукраїнські установчі збори, які мали усталити народовладдя та демократичні процеси в

¹ Христюк П. Українська революція. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917–1920 рр. Відень, 1921. Т. 2. С. 149; Водотика Т., Головка В., Кульчицький С., Якубова Л. Українське століття (1921–2021). Витоки, уроки, перспективи державотворення. 2-ге вид. Київ, 2022. С. 28–54.

новій національній державі. Натомість російський Раднарком, більшовицькі лідери Володимир Ленін і Лев Троцький почали нав'язувати секретаріату УСРР, ЦК КП(б)У політику «поганого терористичного централізму»². Аналогічною стала політика маріонеткової ГСРР, «влада» якої була експортована з більшовицького Харкова за погодженням Кремля. Вказана «республіка» мала прокласти шлях світовій соціалістичній революції через Галичину до Угорщини, Польщі й Баварії, а згодом приєднатися до Країни Рад. Вона повинна була також пригасити серед населення регіону пам'ять про державотворення ЗУНР, її злуку з УНР.

Ідеологічне забезпечення «визвольного походу» мали здійснювати різні галицькі комуністичні структури, які фінансово й організаційно підтримували радянсько-більшовицькі органи Російської і Української Республік: Тимчасовий комітет комуністів Східної Галичини, Українська комуністична партія Прикарпаття, Комуністична партія більшовиків Галичини і Буковини, Крайова організація Наддністрянщини Української комуністичної партії (боротьбистів), різноманітні Галбюро і Галоргкоми тощо, які намагалися дискредитувати владу ЗУНР, її провідника Євгена Петрушевича, що ніби-то «продався» білогвардійському генералу Антонові Денікіну³. Питання про формування майбутнього керівного органу ГСРР – Галревкому – розглядали в Харкові ще 4 квітня 1920 р., тобто до початку радянсько-польсько-української війни, на засіданні Тимчасового бюро ЦК КП(б)У за участю Християна Раковського, Олександра Шумського, Станіслава Косіора та ін., на якому ухвалено рішення сформуванню Галревком у складі п'яти осіб (трьох обрали, а недавнього діяча ЗУНР лівих поглядів Осипа Устияновича та комуніста-галичанина Івана Сіяка призначили). Передбачалося, що Галревком «ніякого відношення не матиме до армії, ніяких прав і функцій органу влади й існує як політичне представництво»⁴. Однак після квітневих подій на польському фронті (перехід двох бригад ЧУГА до польсько-українського війська), 11 травня 1920 р., Політбюро ЦК КП(б)У, заслухавши доповідь Івана Сіяка, вирішило

² Грушевський М. На порозі Нової України. Гадки і мрії. Київ, 1991. С. 78–79.

³ Галицький комуніст. 1919. 10 травня, 8 червня; 1920. 5 березня, 2 квітня, 3 квітня

⁴ Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ). Ф. 17. Оп. 12. Д. 681. Л. 59.

створення Галревкому тимчасово призупинити. Галичан-військовиків і недавніх полонених, які залишилися на території України, перекинути в Росію, сформувати з них запасну бригаду, яку згодом використати для «визвольного походу» в Галичину і її радянзації. Однак 30 червня 1920 р. на засіданні ЦК КП(б)У в Харкові таки ухвалили постанову про утворення Галревкому. Щоправда, щодо його особового складу згоди не досягли. Станіслав Косіор виступив категорично проти входження до нього колишніх старшин Легіону УСС, УГА і навіть ЧУГА. Врешті Галревком сформували в Харкові за тиждень, 8 липня 1920 р., на спільному засіданні Галревкому та Політбюро ЦК КП(б)У у складі наддніпрянських і галицьких комуністів: Володимира Затонського (голова), Михайла Барана, Арнольда Барала, Федора Конара, Михайла Левицького, Казимира Литвиновича, Івана Немоловського⁵. 15 липня Галревком ухвалив постанову про створення ГСРР. Наступного дня після бесіди з В. Затонським В. Ленін на засіданні ЦК ВКП(б) затвердив склад і план діяльності, ухвалу про виділення йому 50 млн крб. 18 липня червоноармійці розповсюдили у прифронтовій зоні листівку «До селян і робітників Галичини!» (наклад 50 тис. прим.), у якій сповіщалося, що вони вже громадяни радянської республіки й мають зустрічати «гідно і достойно пролетарську Червону армію»⁶. Більшість україно- й польськомовних листівок та військових газет тоді друкували в Кам'янці-Подільському, у штабі 14-ї армії, куди В. Затонський виїхав із деякими членами Галбюро. Галревком розпочав свою практичну діяльність і проголошення декларацій та постанов лише після того, як зібрався майже в повному складі у Тернополі 8 серпня 1920 р. Іван Немоловський доповів Галбюро при ЦК РКП(б) Олександрові Пушкарю, що «Галревком в середині липня з Харкова виїхав до Вінниці, звідти до Жмеринки і прибув у Тернопіль 8 серпня»⁷. На той час його члени ще жодного разу не збиралися у повному складі: В. Затонський як член

⁵ Там само. Л. 1; Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 172. Арк. 1, 14.

⁶ Тищик Б. Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920 р.). Львів, 1970. С. 65–66; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Ф. 2189. Оп. 1. Спр. 44. С. 64–65.

⁷ Під прапором Жовтня. Документи і матеріали / відп. ред. О. Карпенко. Львів, 1957. Т. 1. С. 344.

Революційної військової ради (Реввійськради) 14-ї армії був на Південно-Західному фронті. Між іншим, 31 липня він також очолив Галоргком ЦК КП(б)У і в листі до С. Косіора писав: «Прошу відрегулювати питання про Галоргбюро. Я поки що самовільно оголосив себе головою замість Кона, хоча не його членом»⁸. Казимир Литвинович та Іван Краснокутський усе ще перебували в Москві, Федір Конар – у Києві. У Харкові, де містився уряд більшовицької України і ЦК партії, були лише І. Немоловський та М. Баран (деякий час). Вони й склали Галревком, про що свідчать підписи під усіма документами І. Немоловського, який писав 14 липня 1920 р. до Галбюро в Москві: «Реввійськрада Південно-Західного фронту [опікувалася Галревкомом – *М. Л.*] запевняє, що за два тижні буде у Львові. Гонить наших людей з Москви до Києва»⁹. Однак столицю ГСРР довелося розмістити не у Львові, який обороняв добре озброєний польський гарнізон, а в Тернополі, неподалік кордону.

Російський слід у творенні Галревкому ще раз підтверджують документи 14-ї армії з фондів Російського державного військового архіву. Серед них – протоколи засідань Галбюро Південно-Західного фронту спільно з політвідділом армії. Один із них, від 28 липня 1920 р., свідчить, що на засідання у Жмеринці за участю Михайла Горбунова (член Реввійськради 14-ї армії), Михайла Барана, Никифора Гірняка, Омеляна Паліїва, Федора Конара було ухвалено: «Галбюро при політвідділі К. Литвиновича, І. Немоловського вважати Галревкомом»¹⁰. За кілька днів, 31 липня, В. Затонський телеграфував Й. Сталіну та С. Косіору: «Прошу відрядити до мене галичан. Тут в Галревкомі страшне безлюддя»¹¹. Зрештою, у постанові засідання Політбюро ЦК КП(б)У від 3 серпня 1920 р. за участю С. Косіора, Г. Петровського, В. Чубаря прийнято рішення утворити у Львові нелегальний партійний центр – ЦК КПСГ, до якого кооптовано членів Галревкому й О. Шумського, недавнього діяча УЦР, а від березня 1920 р. члена КП(б)У¹². Згідно з повідомленням Польового управління 14-ї армії, В. Затонський виїхав до Тернополя

⁸ РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 61. Д. 1. Л. 80.

⁹ Российский государственный военный архив (РГВА). Ф. 199. Оп. 1. Д. 48. Л. 14.

¹⁰ РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 61. Д. 1. Л. 78.

¹¹ РГВА. Ф. 199. Оп. 1. Д. 48. Л. 27.

¹² Там само. Л. 13.

3 серпня 1920 р. і лише 11 серпня 1920 р. у цьому місті відбулося засідання ЦК КПСГ, яке перезатвердило склад Галревкому на чолі з В. Затонським¹³. До Галревкому планували також залучити представника Тимчасового революційного комітету Польщі, з яким намагалися налагодити співпрацю¹⁴. До речі, окремі документи радянського походження доводять, що Галревком був репрезентантом не так цивільної, як «військової влади». В одному з листів Управління справами Раднаркому УСРР від 17 серпня 1920 р. цей орган влади названо Галревкомом 14-ї армії¹⁵.

Зауважмо, що спеціально для членів Галревкому владні органи УСРР виділили напередодні поїздки вагоном першого класу до Тернополя продуктові набори: 250 пудів сала, 300 пудів борошна, 200 пудів круп, 450 пудів цукру, а також по 200 цигарок на кожную особу і партію свічок¹⁶.

У Галревкомі було сформовано такі відділи: закордонних справ, фінансовий (із бухгалтерією), земельний, продовольчий, торговельно-промисловий, праці та соціального забезпечення, юстиції, народного здоров'я, шляхів, організаційно-політичний (у формі управління); на правах відділів діяли Рада народного господарства і Надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією. Невдовзі до них долучилися нові відділи: внутрішніх справ, військовий, робітничо-селянська інспекція, народної освіти, пошти і телеграфу. Його структурним підрозділом було й Всегалвидав, яке складалося з голови і 2 членів (згодом апарат розширено до 28 осіб), яких призначав Галревком. Як бачимо, до середини вересня в Галревкомі започатковано діяльність 18 відділів, назви яких майже збігалися з наркоматами більшовицької Росії¹⁷. Їх розміщено в різних будівлях по вул. Словацького, 2, 4, 6, 12, Шевченка, 2, 4, 22, Святоіванівській, 4, 6, Коцюбинського, 3, 5, Шашкевича, 7, Лесі Українки, 8, а також у Домініканському костелі¹⁸.

¹³ РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 61. Д. 681. Л. 28.

¹⁴ ЦДАВО України. Ф. 257. Оп. 2. Спр. 193. Арк. 11–12.

¹⁵ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали / відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ, 2005. Т. 3. Кн. 2. С. 271–273.

¹⁶ ЦДАВО України. Ф. 2189. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 130; Спр. 17. Арк. 2.

¹⁷ ЦДАВО України. Ф. 2189. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 35; Спр. 44. Арк. 137–138, 183; Тищик Б. Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920 р.). С. 78–81; Верига В. Галицька Соціалістична Советська Республіка. Нью-Йорк, 1986. С. 62–86.

¹⁸ ЦДАВО України. Ф. 2189. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 35.

Окремі відділи ділилися на підвідділи, комітети і комісії, які відповідали за розробку законодавчих документів: декретів, постанов, статутів тощо. Вказані структури діяли за принципом єдиначальності й колективного керівництва. Військовий, внутрішніх справ і транспортний відділи одноосібно очолювали керівники. Відділом пошти і телеграфу, Всегалвидавком керували колегії. Фінансовим та народної освіти – спільно завідувачі з колегіями¹⁹. До кадрових рішень активно долучався ЦК КПСГ, який активно фінансували і зміцнювали кадрово більшовицькі республіки Росії та України. Представники Галревкому їздили до партійно-радянських органів Москви на погодження різних кадрових і фінансово-господарських питань²⁰.

Згідно з більшовицькими поглядами на місцеве самоуправління, владу у ГСРР зосередили в надзвичайних органах – ревкомів (організовано 20 повітових, 48 містечкових, 2 залізничних і понад 600 сільських). Зазвичай їх обирало населення на сходинах під контролем військових або чекістів²¹. Керуючись ідеями пролетарського інтернаціоналізму, Галревком підтримував обрання до місцевих ревкомів, інших органів влади не лише українців, а й зубожілих поляків і євреїв, як це відбулося в Перемишлянах, Поморянах, Стрию та інших населених пунктах Львівщини. Поляки лівих поглядів – Арнольд Бараль, Казимир Литвинович, Ян Губер – також працювали в центральних органах влади республіки²². Членами ревкомів забороняли обирати польських війтів, священнослужителів, службовців й агентів колишньої поліції та жандармерії, а також «експлуататорів чужої праці» (підприємців, банкірів, куркулів тощо). Аналізуючи декрети й розпорядження Галревкому в ті дні, пересвідчуємося, що вони нагадують відповідні документи Раднаркомів радянських республік Росії та України, тобто відірвані від реальності, незабезпечені обґрунтованою правовою базою, діяльністю місцевих виконавчих структур, до яких нерідко обирали (або призначали) нефахівців і навіть військовослужбовців.

¹⁹ Тищик Б. Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920 р.). С. 82; ЦДАВО України. Ф. 2189. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 137–183.

²⁰ Там само. Спр. 34. Арк. 15; Спр. 44. С. 35–47, 61–62.

²¹ РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 61. Д. 681. Л. 29, 31, 36.

²² Klimecki M. Galicyjska Socjalistyczna Republika Rad. Okupacja Małopolski (Galicji) Wshodniej przez Armię Czerwoną w 1920 roku. Toruń, 2006. S. 148–149.

Декрет № 1 Галревкому проголосив не лише зміну державного устрою та польської влади, а й декларував ліквідацію приватної власності на засоби виробництва, передачу у «всенародну власність» фабрик, заводів, банків, рудників. Однак влада намагалася націоналізувати не лише великі та середні промислові підприємства, а й дрібні, зокрема побутові та торговельні, що завдало багатьом польським і єврейським підприємцям економічної та моральної шкоди. Контроль за виробництвом почали здійснювати фабрично-заводські комітети, наспіх обрані профспілки. Для пришвидшення відбудови господарських об'єктів, ліній зв'язку влада організувала комуністичні суботники та недільники. Зареєстрованим безробітним почали надавати грошові допомоги або харчові пайки²³.

Практично не вирішувалося питання декларованого права на землю. Лише частина зубожілих селян отримала наділи землі, які було націоналізовано в заможних поляків, власників фільварків і монастирів, насамперед римо-католицьких. Водночас розпочато створення перших сільськогосподарських комун, до яких переважно вступали без- або малоземельні українські селяни. На базі старих кооперативних структур розпочато створення Галицького кооперативного комітету, який мав допомагати владі перерозподіляти продукти, які здебільша скеровувалися для війська²⁴. В окремих селах створювалися комітети бідноти (переважно у складі трьох осіб) або неможлих селян – комнезами²⁵.

Окремим декретом Галревкому скасовано обов'язковість державної мови, а всі мови населення оголошено рівноправними. Впровадження державної української мови урядом ЗУНР засуджено й визнано антинародним. Діловодство в органах влади вели найпоширенішими мовами – українською і польською, інколи російською; основні законодавчі акти видавали головними мовами краю: українською, польською і єврейською (ідишем). Військові накази та розпорядження – російською. Ворогами народу оголошено

²³ Тищик Б. Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920 р.). С. 111–115.

²⁴ ЦДАВО України. Ф. 2189. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 4–6.

²⁵ Державний архів Тернопільської області (Держархів Тернопільської обл.). Ф. Р-2827. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 2–3, 18, 36–38; ЦДАВО України. Ф. 2189. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 5.

тих, хто пропагував «національну ворожнечу і ненависть серед пролетарських мас»²⁶.

Соціалістична влада прагнула обмежити суспільну роль і соціальні функції Римо- і Греко-Католицької та інших Церков. Декретом № 2 від 1 серпня 1920 р. Галревком відокремив Церкву від держави та школи, оголосив народним добром всі маєтки Церков і релігійних організацій, декларував свободу віри та свободу невизнання жодної віри, заборонив будь-які церковно-релігійні обряди в державних установах і громадських організаціях. Реєстрацію шлюбу, народження та смерть людей передано від Церкви до місцевих органів влади²⁷.

Владні функції також виконували повітові партійні комітети (партійні трійки), містечкові (підрайонні) парткоми, а також комуністичні гуртки в радянських установах й навіть профспілкових організаціях. Як свідчать партійні звіти, представники місцевого населення поповнювали «партійні сили» неохоче. Зокрема, у Тернопільському повіті виявилось охочих 21 особа, Чортківському – 8 осіб, Бережанському і Зборівському – по 7, Скалатському – 6, Борщівському, Бродівському, Заліщицькому і Городенківському – по 5, Бучацькому і Сокальському – по 4 особи, Терехівському, Рогатинському і Золочівському – по 3, Перемишлянському – лише 2. Приїжджі комуністи працювали у відділах Галревкому, Секретаріаті й Організаційному бюро Центрального комітету партії та галицьких червоноармійських куренях. Для праці серед населення ЦК встановив «інститут інструкторів праці на селі» і «спеціальний інститут інструкторів – організаторів серед жіноцтва». Організаційна комісія ЦК нерідко реєструвала не лише партійців, а й евакуйованих і біженців – потенційно партійців²⁸. У Москві залишено «свого уповноваженого», який здійснював зв'язки з виконавчим комітетом III Комуністичного інтернаціоналу і ЦК РКП(б)²⁹.

Створення органів правопорядку і силових структур. Згідно з декретом № 18 від 28 серпня 1920 р., правопорядок у республіці мали здійснювати нові народні суди і з'їзди народних суддів, революційні трибунали, касаційний трибунал. Судові органи повинні

²⁶ Тищик Б. Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920 р.). С. 74.

²⁷ Під прапором Жовтня. С. 371–372.

²⁸ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Т. 3. Кн. 2. С. 281–284.

²⁹ Там само. С. 285.

були комплектувати винятково зі середовища трудового населення без огляду на національність, віросповідання чи стать. На той час бракувало професійних суддів і адвокатів, оскільки майже всі польські службовці виїхали на захід. Тому нерідко юридичну практику провадили відділи правової поради при ревкомках, які мали реорганізовуватися в народні суди. До кандидатів у народні судді висували суворі вимоги: мати право обирати і бути обраним до органів влади ГСРР, мати політичний досвід роботи у пролетарських організаціях, Компартії, профспілках, робітничих кооперативах, заводських комітетах чи радянських установах, мати теоретичну підготовку для виконання обов'язків суддів. Народним суддям у межах дільниць були підсудні всі кримінальні та цивільні справи, а також неспірні, зокрема ствердження факту або події, легалізація підписів і затвердження копій. Останні функції вони виконували за відсутності нових нотаріатів. Народний суддя мав право одноосібно вирішувати справи про розлучення, проводити попереднє слідство щодо кримінальних справ, перевіряти законність затримання осіб під вартою і у випадку безпідставності затримання – звільняти їх із-під варти, здійснювати нагляд за діяльністю міліції. Попереднє слідство за кримінальними справами вели народні слідчі, згруповані у слідчі комісії. Народних слідчих обирали місцеві органи влади. Розслідування незначних злочинів належало до обов'язків міліції. У термінових випадках народний суд сам проводить слідство. Виконання вироків покладали на органи міліції, а рішення щодо цивільних справ – на судових виконавців, яких мали обирати на з'їздах народних суддів³⁰. Однак запланованого реформування судочинства за кілька тижнів так і не провели³¹. Тому судові функції реально виконували товариські мирові суди, або «полюбовні суди» (так їх називало населення), які здебільш обиралися в селах і містечках на зборах уповноважених до голосування громадян у кількості трьох–п'яти осіб зі середовища бідноти³². Оскільки Кримінального кодексу в республіці не було, то вибір міри покарання чи звільнення підозрюваної особи відбувалися на підставі т. зв. революційної совісті та правосвідомості.

³⁰ Під прапором Жовтня. С. 456–465.

³¹ Тищик Б. Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920 р.). С. 96–101.

³² Держархів Тернопільської обл. Ф. Р.-2369. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 1, 33; Ф. Р.-2286. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 10.

Важливою функцією Галревком вважав боротьбу з «буржуазією» і «контрреволюційними елементами». Наприкінці липня 1920 р. І. Немоловський надіслав прохання до Реввійськради 14-ї армії «організувати два концтабори: у Вінниці – для лояльних галичан, і в Харкові – для ненадійних»³³. У ті дні Володимир Затонський звернувся до Харкова із проханням надіслати «для організації чекістської роботи» з Одеси Миколу Яковлева (Епштейна), який 1919 р. був членом Реввійськради 14-ї армії і, як вважав голова Галревкому, добре зарекомендував себе під час очистки Одеси від «ворогів радянської влади і розбирається в проблемах Галичини»³⁴.

Із вересня завідувач відділу Галревкому М. Левицький надіслав до Москви перший звіт про діяльність органів Надзвичайної комісії в Галичині, де повідомляв: у повітах утворено ревкоми, тісно пов'язані з Галицькою надзвичайною комісією, що мають завдання боротися з контрреволюціонерами, саботажниками, спекулянтами, шпигунами тощо. У доданій «Інструкції» показано форми й методи: обшуки, арешти, облави, конфіскація майна арештованих, нагляд за людьми, адміністративні та кримінальні кари. Додано також списки сотні осіб у Тернополі, які підлягали репресіям: перша класа (категорія) – власники підприємств, аптек, поміщики; друга – власники землі, шевці, пекарі; третя – купці. Окремий список визначав «буржуазний елемент» – купців, шинкарів, переважно євреїв і поляків³⁵. Надзвичайна комісія також виконувала функції найвищої судової інстанції з розгляду контрреволюційних і кримінальних справ. Однак радикальна зміна на фронті – широкий вересневий контрнаступ польсько-українського війська – не дала Галицькій надзвичайній комісії (голова – Сергій Лебединський) «очистити» місто і загалом республіку від «ворогів народу». Особливе обурення галичан спричиняло залучення «буржуазії» до примусових робіт, а також масові реквізиції коней, майна (прикрас, посуду, меблів) заможних міщан. Частину з них, зокрема золоті та срібні годинники, В. Затонський любив видавати підлеглим – водіям, провідникам службових вагонів. Реквізовані мило, сірники, чай, шоколад, вино, тканини, сорочки переважно реалізовували

³³ РГВА. Ф. 199. Оп. 1. Д. 48. Л. 3.

³⁴ Там само. Л. 39.

³⁵ РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 62. Д. 3. Л. 4–16.

через магазин. Мед і пиво передавали війську й безкоштовним їдальням для бідноти³⁶.

Надзвичайній комісії активно допомагали місцеві команди міліції. Сільську і містечкову обирали в кількості 5–10 осіб, у більших населених пунктах кількість збільшено до 15 осіб³⁷. До виборів міліціонерів долучалися не лише цивільні органи, а й представники політвідділів військових частин 14-ї армії. Чимало клопоту владі, зокрема її силовим структурам, завдавали і прибулі зі сходу – з Росії та більшовицької України – численні «авантюристи», проститутки, яких доводилося арештовувати або «виховувати»³⁸.

Відзначу і те, що незадовго до панічного відступу влади за Збруч постановою Політбюро ЦК КПСГ від 10 вересня партія (близько 230 членів і 250 кандидатів; партійний апарат ЦК – 21 особа) несподівано була розпущена як «засмічена» інтелігентськими та міщансько-націоналістичними елементами³⁹. Йшлося, зокрема, про вихідців з УПСР, т. зв. боротьбистів, один із яких – Карло Саврич (Максимович) – певний час очолював перший ЦК КПСГ у Станиславові. Як відомо, того ж року під тиском Комінтерну й фактично ЦК КП(б)У партія боротьбистів саморозпустилася; її вихідці заважали Москві та Харкову контролювати й діяльність КПСГ. Майже всіх галицьких комуністів «командировано» до 14-ї армії⁴⁰. Незначна кількість комуністів, прихильників націонал-комунізму таки залишилася у Східній Галичині.

У «республіці» формувалися й апарати «військової влади», зокрема за участю командування Київського округу – військкомати, які мали допомогти здійснити приховану мобілізацію. Галревком намагався також сформувавати ЧУГА, яка б мала допомагати робітничо-селянській армії більшовицької Росії. Однак боячись протестів місцевого населення, яке не довіряло більшовицькій владі, Галревком вирішив «мобілізацію в Галичині не проводити, добровольців приймати обережно»⁴¹. Водночас Галревком намагався залучати до радянської краю

³⁶ ЦДАВО України. Ф. 2189. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 1–6; Спр. 39. Арк. 3–7.

³⁷ Тищик Б. Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920 р.). С. 89–90.

³⁸ Klimecki M. Galicyjska Socjalistyczna Republika Rad. S. 187.

³⁹ ЦДАГО України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 23; ЦДАВО України. Ф. 2189. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 17.

⁴⁰ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Т. 3. Кн. 2. С. 284; Зайцев О. Українці в Сеймі та Сенаті Польщі (1922–1939). Львів, 2022. С. 56.

⁴¹ РГВА. Ф. 199. Оп. 1. Д. 48. Л. 27.

галичан із Росії та України, багато з яких були або вважалися формально комуністами. На початку серпня В. Затонський засипав телеграмами й листами В. Леніна, Л. Троцького, Ф. Дзержинського, Галбюро при ЦК РКП(б), бажаючи скеровувати до Тернополя сформовані у Казані в Запасній армії галицькі частини, ув'язнених у Кожухівському концтаборі (під Москвою) старшин ЧУГА і взагалі галичан, передусім членів партії. Московські чиновники виконали його прохання. 10 серпня секретар ЦК РКП(б) Микола Крестинський розіслав усім губернським парткомам Росії телеграми: «У зв'язку з утворенням Радянської влади у Східній Галичині ... ЦК пропонує в дводенний термін провести мобілізацію всіх комуністів-галичан (уродженців Східної Галичини й русинів з Буковини) віком 18–40 років і скерувати їх у розпорядження ЦК РКП(б). Сімей з собою не брати»⁴².

Невдовзі завідувач військового відділу Галревкому М. Баран доповідав В. Леніну в Москву і Й. Сталіну до Харкова: з Казані до Вінниці прибув перший галицький запасний батальйон (1 500 бійців), який буде поповнено. Сформовано 3 стрілецькі галицькі батальйони по 300 бійців у кожному, 2 з яких скеровано до Тернополя, 1 – до Чорткова. На території Галичини формують військкомати, зокрема в Тернополі, Чорткові, Гусятині, Заліщиках, Борщеві, Збаражі, Тербовлі, які приступили до роботи – почали приймати до війська лише добровольців⁴³. Згідно з радянськими джерелами, до Ча зголосилося: у Підгаєцькому повіті – 300, Бродівському – 200, Тербовлянському – 176, Гусятинському – 36 осіб⁴⁴. Із місцевих добровольців і прибулих із Казані вояків у Тернополі сформували невеликий військовий гарнізон. 8 вересня В. Затонський повідомляв Реввійськраду 14-ї армії, що «охорону м. Тернополя, варту службу і патрулювання здійснюють 1-й і 2-й галицькі батальйони ... Формуємо новий батальйон»⁴⁵. Він доповідав також Й. Сталіну, що в Тернополі сформовано 1-шу Галицьку стрілецьку бригаду⁴⁶. Загалом до Ча вступило небагато галичан. Чоловіків-українців і поляків бракувало в містах і особливо в селах ще від Першої світової війни.

⁴² РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 61. Д. 3. Л. 57.

⁴³ Там само. Д. 8. Л. 13–15.

⁴⁴ Українська РСР в період громадянської війни 1917–1920 рр. / відп. ред. Ю. Кондуфор. Київ, 1970. Т. 3. С. 356.

⁴⁵ РГВА. Ф. 199. Оп. 1. Д. 8. Л. 104, 112, 124.

⁴⁶ Там само.

За кошти уряду більшовицької Росії відремонтовано залізничний шлях від Волочиська до Тернополя, на відкриття якого 22 вересня 1920 р. прибув комісар Начальної експлуатації залізничної служби РСФСР⁴⁷. Патронат над вказаним проектом здійснював відділ шляхів Галревкому. Реанімований залізничний шлях мав допомогти передислокації червоноармійських частин на захід. Однак вересневий наступ польсько-українського війська ще раз підтвердив небажання більшості галицьких українців боронити більшовицьку владу промосковської ГСРР.

Місцеве «самоуправління». На засіданні Галревкому 1 серпня 1920 р., яке, очевидно, відбулося у прифронтовому вагоні поза межами «республіки», прийнято тимчасову інструкцію «Про організацію органів Радянської влади», яка, на відміну від РСФСР і УСРР, залишила старий територіально-адміністративний поділ та регламентувала способи формування і компетенцію нових органів більшовицько-радянської влади, якими ставали повітові, містечкові й сільські революційні комітети. Низові сільські ревкоми мали обиратися на сільських сходах у кількості 3-х осіб, коли населення сіл становило до 2 000, і 5-х осіб – коли понад 2 000. У сільських сходах дозволяли брати участь тільки «трудовам» елементам – без- і малоземельним селянам; цього права були позбавлені ті, хто використовував найману працю або «спекулював». Власне на сходах здебільш обирали голову; розподіл функцій між членами ревкому здійснювали на його перших засіданнях. Сільревкоми підпорядковувалися повітовим ревкомам, водночас зобов'язувалися виконувати накази й розпорядження червоноармійських частин, затверджені круглою печаткою. Аналогічно створювали містечкові ревкоми, які теж підпорядковувалися повітовим.

Натомість повітові ревкоми не обирало населення – їх призначав Галревком через своїх представників або комісарів політвідділів ЧА. Нерідко до формування вказаних органів владу в повітах мали тимчасові органи із представників війська і кількох осіб із міста чи повіту, яких висували місцеві робітники чи сільська біднота. Ці органи переважно обліковували державне майно, яке залишилося після відступу польських службовців. При повітревкоммах насамперед створювали відділи управління, земельно-господарський,

⁴⁷ ЦДАВО України. Ф. 2189. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 5.

фінансовий, управління боротьби з контрреволюцією, згодом – праці та соцзабезпечення (при них діяли інспекції праці й технічного нагляду промисловості). Відділи праці розглядали також трудові спори. Ними переважно керувала колегія, до якої залучали завідувача повітревкому і представника профспілки. Продовольчі відділи організували не лише заготівлю і підрахунок харчів, а й їхній розподіл серед населення по категоріях. Чималі повноваження мали підвідділи міського управління. Лише 13 вересня 1920 р. започатковано формування правових відділів повітових комітетів, які склалися з підвідділів: організаційно-судового, адміністративно-господарського, правового контролю і порад, тюремно-карного. Створені в окремих ревкомах підвідділи правової поради мали право розглядати майнові й інші цивільні справи, бо чіткого розмежування компетенцій між товариськими судами і вказаними підвідділами не існувало. Кримінальні справи здебільша розслідували підвідділи для боротьби з контрреволюцією при відділах управління повітових ревкомів, які нерідко населення називало «політбюро». До структур повітових ревкомів залучали не лише український «трудоий елемент», а й польський і єврейський⁴⁸. Влада намагалася не допустити до виборчого процесу місцевих священнослужителів і заможних господарів, представників «буржуазних» українських політичних партій. Декрет Галревкому «Про активне і пасивне виборче право по виборах до органів Радянської влади в ГССР» від 28 серпня 1920 р. гарантував право обирати і бути обраним у нові органи влади всіх громадян «республіки», незалежно від віросповідання, національності, місця проживання, освіти, яким на день виборів виповнилося 18 років. Позбавлялися політичних прав експлуататори чужої праці, особи, що жили з нетрудового доходу, приватні торговці, служителі культу, служителі й агенти колишньої поліції, жандармерії розвідувальних органів, злочинці⁴⁹.

Після червоноармійських поразок під Львовом і Замостям, а відтак польсько-українського наступу, органи влади та самоуправління ГССР 20–21 вересня 1920 р. відступили за Збруч і фактично

⁴⁸ РГВА. Ф. 199. Оп. 1. Д. 8. Л. 104, 112, 124; ЦДАВО України. Ф. 2189. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 24–25; Ф. 2190. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 2.

⁴⁹ Тищик Б. Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920 р.). С. 94; Збірник декретів, декларацій і постанов Галицького Революційного Комітету. Тернопіль, 1920. Ч. 1. С. 16–17.

самоліквідувалися. Галревком передав свої фінансові резерви – близько 6,2 млн руб. – банку УСРР. Аналогічні операції щодо повернення коштів здійснили Заліщицький (4,8 млн), Бережанський (1,2 млн), Чортківський (11,4 млн) повітревкоми⁵⁰. Щоправда, певний час на міжнародній арені діяли «дипломатичні представники» вже неіснуючої ГСРР. У нових умовах більшовицько-радянської структури Росії та України знову інспірували діяльність підпільних структур КПСГ, які в липні 1921 р. були підпорядковані Комуністичній робітничій партії Польщі й фінансувалися Комінтерном, а фактично владою більшовицької Росії⁵¹. Відступ ЧА та владних структур ГСРР за Збруч активізував український визвольний рух, діяльність українських політичних партій, а також відновив структури польської цивільної і військової адміністрацій.

Микола Литвин

⁵⁰ ЦДАВО України. Ф. 2189. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 5; Спр. 53. Арк. 41, 43, 98.

⁵¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Т. 3. Кн. 2. С. 356–358.